

■ Melahet Babayeva

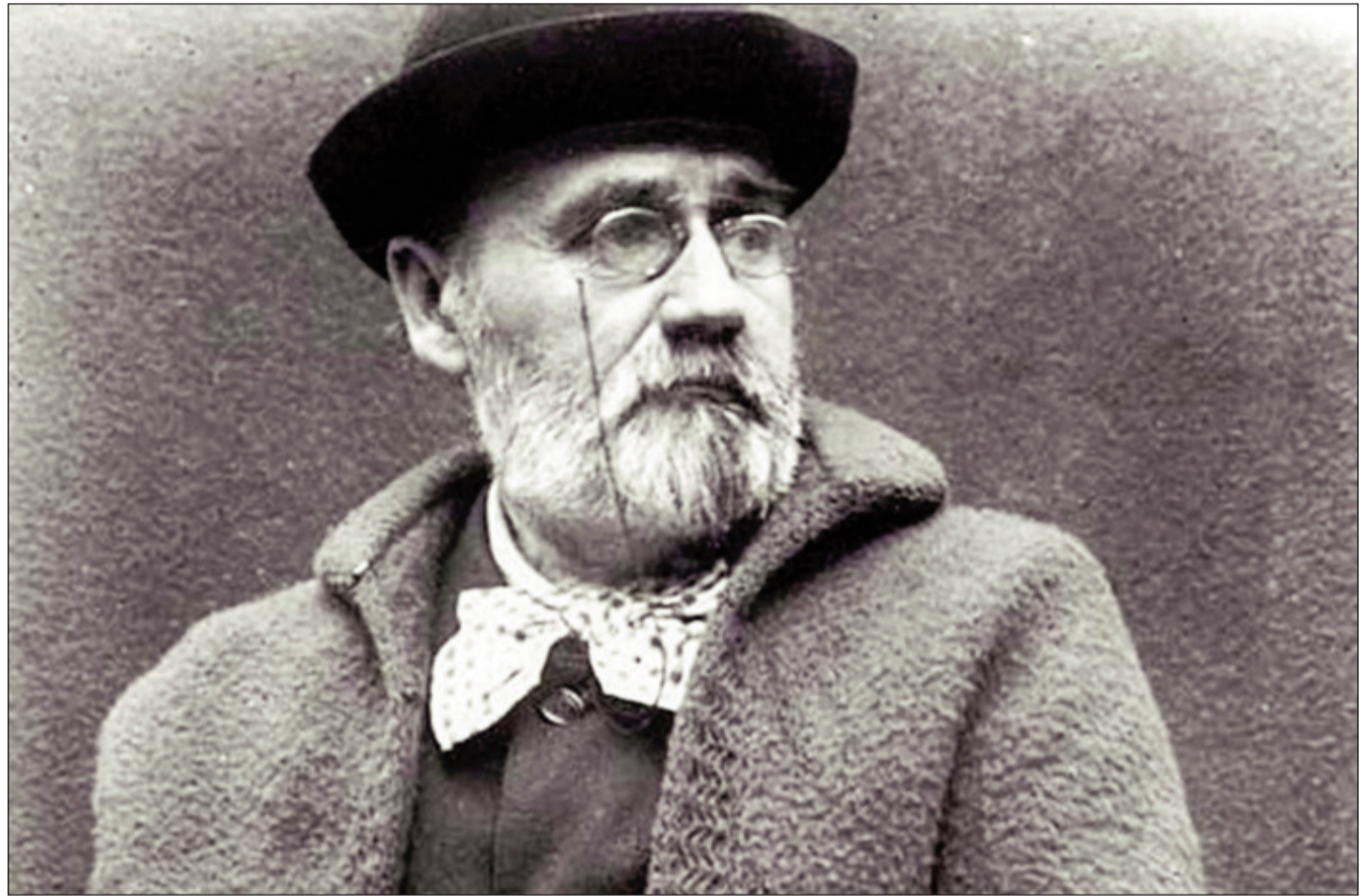
Fransız ədəbiyyatında naturalizmin banisi və "Ruqon Makarlar" haqqında epopeyanın müəllifi olan Emil Zolya öz əsərlərini təcrübi roman adlandırmışdır. O, öz qəhrəmanlarını varislik və determinizm qaydaları ilə, məxsus olduqları cəmiyyət şərtləri kontekstində araşdırmış; beləliklə də bu elmi prinsipləri öz əsərlərində tətbiq etmişdir. O, əsasən qəhrəmanın xarakter və mənəvi aləmini deyil, küçədəki həyatı müşahidə edir. Emil Zolya əsərlərində geniş xalq kütlələrinin - adi və orta səviyyəli insanların ağırlarla yığılmış həyatını, səfəli, yoxsulluğu, çirkinlikləri dərin psixoloji qatlara enərək dilə gətirmişdir.

Emil Zolya elmin sənətlə vəhdət təşkil etməsinin vacib olduğunu söyləmişdir. Bundan əlavə o özü hər zaman insan iradəsinin gücsüzlüyünü, insanı onun yaşadığı mühitin formalaşdırdığını iddia etmiş, əsərlərində də bunu sübut etməyə çalışmışdır. O, bütün əsərlərində varislik qanunlarının cəmiyyət üzərindəki təsirlərini araşdırmış, romanlarındakı qəhrəmanları bu baxımdan görmüşdür. Müəyyən təməyüllərə malik olan və müəyyən mühitə sürüklənən bir insanın, olduğu şərtlər içində inkişaf edəcəyini göstərmişdir. Onun əsərlərində insan ruhunun mübarizəsinə aid çox gözəl səhnələr və maraqlı parçalar yer almışdır.

Naturalizmin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Emil Zolyanın məşhur romanlarından biri "Tereza Raken"dır. Romanın baş qəhrəmanı olan Tereza əsərdə fizioloji xüsusiyyətləri ilə birlikdə qələmə alınmışdır. Romanda Tereza yaşadığı mühitin bir məhsulu kimi göstərilir. O da yaşadığı mühiti kimi əzilmiş bir quruluşa sahibdir. Terezanın fizioloji xüsusiyyətləri əsərdə belə aşağıdakı kimi təsvir edilmişdir: "Basıq alnın altında dar, uzun və polad kimi bir burnu vardı." Müəllif burada basıq bir alın deyərək mühitindən gələn təzyiqlər nəticəsində əzilmiş olduğunu; polad kimi burun deyərək isə Terezanın güclü şəxsiyyətini göstərməyə çalışılmışdır. Tereza öz mühitindən aldığı təzyiqlər səbəbindən bütün duyğularını içinə atmışdır. Lakin bir müddət sonra içindəki iztirablara dayana bilməyib bütün duyğularını ortaya çıxarır. O zamana qədər Tereza əsl xüsusiyyətlərini içində saxlamış, öz şəxsiyyətini təzyiqlə altına almışdır. Tereza öz səhvlərinin mənbəyini şəhəvtli olmasında görürdü. Belə ehtiraslı təbiətə malik olmasını isə afrikalı anasından qaynaqlandığını, yəni irsən keçdiyini söyləyirdi. Bu da naturalizmin varislik xüsusiyyətinə, irsiyyət qanununa əsaslandığına dair bir nümunədir. Naturalizmdə olduğu kimi, əsərdə də Tereza etdiklərindən günahlandırılmır. Çünki yazıçı Terezanın etdiklərini onun taleyi ilə əlaqələndirir.

Maraqlısı budur ki, müəllif özü əsəri haqqında aşağıdakı fikirləri söyləmişdir: "...Mənə elə gəlir ki, bu romana mən bütün qəlbimi və cismimi qoymuşam. Hətta mənə elə gəlir ki mən bura cisim daha çox qoyduğuma görə imperiya prokurorunun narahatlığına səbəb ola bilərəm. Nə olsun ki! Bir neçə aylıq həbs məni əsla qorxutmaz"

Emil Zolyanın əsərlərində naturalizm

Emil Zolyanın "Torpaq" romanı yazıçının natüralizm ideyalarını ən çox təbliğ etdiyi əsəridir. Byus bölgəsinin kənd həyatının təsvirinə həsr olunan bu əsərdə ağır həyat şərtləri içərisində yaşayan kəndlilərin əxlaqdan, ədəb qaydalarından bir az uzaqda qalmasını göstərilir. Müəllif, bunu onunla izah edir ki, kənddə, məhrumiyətlər şəraitində yaşayan insanlar yaşadıkları mühitin aynasıdır. Çünki onların başı yalnız güzəranını dolandırmağa qarışıb və şəhərdəki inkişafdan isə xəbər tutmağa belə vaxtları yoxdur.

Emil Zolya yaradıcılığının şah əsəri "Qadın səadəti" adlı romanıdır. Romanın baş qəhrəmanı olan Oktav Müre Paris şəhərin mərkəzində "Qadın səadəti" adlı universitet açır. Bu dükan qadın alıcılar üçün əsl cənnət olur. Əsərin qəhrəmanı ağıllı və son dərəcə bacarıqlı bir ticarətçidir. O, qadınların diqqət və qayğısı ilə də kifayət qədər əhatə olunub. Lakin onun qəlbi kasıbçılığın caynağından qurtulmaq istəyən Denizeyə məxsusdur. Emil Zolya bu romanda əsl qadın səadətinin, işdə qazanılan uğurların səbəblərini elmi cəhətdən incə psixologizm və yüksək sənətkarlıqla göstərərək müvəffəq olmuşdur. Yazıçının dediyi: "Çalışmaq, yaratmaq, maneələrlə mübarizə aparmaq, qalib və ya məğlub olmaq - sağlam insanın sevinci və həyatı budur" özlər isə sanki "Qadın səadəti" əsərinin kredosuna çevrilmişdir.

Yazıçının "Tələ" romanı da nəsrin gözəl nümunələrindəndir. Əsərdə Paris ziddiyyətləri içərisində özünü itirmiş və xoşbəxtlikdən səfələtə, kübarlıqdan şəhvətə sürüklənmiş bir qadının obrazlı dillə desək "səlib yürüşü" təsvir edilmişdir.

E.Zolyanın "Jerminal" romanında isə

yazıçı kömür mədənlərində işləyən zəhmətkeşlərin qarşılaşdıqları ağır həyat şərtlərini, əsl mübarizələrini təsvir etmişdir. Müəllifin qeyd etdiyi kimi, əsər gələcəkdən bəhs edir və əsasən XX əsrdə aktual olacaqdır. Doğrudan da bu əsərdə istismar olunan insanların öz haqlarını qoruması fonunda yazıçı zəhmətkeşləri sosial inqilaba çağırırdı. Jerminal -1793-cü ildə Fransız inqilabı zamanı təsis edilən respublikaçı təqviminin yeddinci yaz ayı, yəni günəş doğulan ay (21 martdan 19 aprelə) hesab edilir.

E.Zolya 1870-ci ildə "Ruqonların karyerası" adlı romanını Prussiya ilə Paris kommunası arasındakı müharibə əfəsinde qələmə almışdır. Burada müəllif, inqilabçı gənclər olan idealist Silveri və onun rəfiqəsi Myettanı hakimiyət uğrunda mübarizə aparan qüvvələrlə qarşı qarşıya qoyur. Hakimiyət düşkünü olanları yalnız bir şey narahat edir: "özünü daha baha satmaq". Onlar kim daha çox mükafat verərsə həmin tərəfə hər an keçməyə hazırdırlar. Q. Flober bu əsəri "qorxunc və eyni zamanda möhtəşəm" adlandırmışdır: "Hələ də özümə gələ bilmirəm! Güclü, çox güclü. Sizin həm böyük istedadınız var, həm də siz cəsur insansınız".

Yazıçının "Nana" romanının çapı ilə Emil Zolya Fransanı sanki iki cəbhəyə bölmüşdür. Bu əsərdən sonra Zolyanın sevənlərlə yanaşı nifrət edənlər də yaranmışdır.

Əsərdə Parisi öz gözəlliyi ilə fəth etmiş kurtizankanın taleyindən bəhs edir. Bu, bütün kübarların, zadəganların, bankirlərin qarşısında baş əydiyi son dərəcə cazibədar qadının obrazıdır. Bu obraz əslində, ikinci imperiyanın süni dəbdəbə və

eybəcərliyini özündə simvolizə edirdi. Müəllifin özü bu obraz haqqında: "Nana qədim dövrlərdə yaşayan bədheybətler kimi cəsədlərin üzəri ilə addımlayırdı və fəlakətlər yaradırdı" - deyərək söyləmişdir.

Zolyanın "İnsan-heyvan" romanı epopeya silsiləsinin ən dərin və faciəli əsəridir. Bu əsər bəlkə də dünya ədəbiyyatında ilk əsərdir ki, burada manyak caninin daxili aləmi tədqiq edilir. Bu cani var gücü ilə özündə olan sonsuz öldürmək ehtirası ilə mübarizə aparan və hər dəfəsində də məğlub olan bir bədbəxtir.

Əsərdə Rubo ailəsinin başçısı qəfil öyrənir ki, o öz karyerasında qazandığı uğurlarına Qranmoren adlı hakimin onun həyat yoldaşını təcavüz etməsi nəticəsində nail olub. Cənab Rubo arvadını yoldan çıxaran hakimə qarşı qətl planı hazırlayır və həməni onu həyata keçirir. Tale oyunu nəticəsində bu səhnəni xalasıgilə qonaq gələn maşinist Jak Lantye görür. Jak Lantye əzab, iztirab verməkdən həzz alan bir psixologiyaya malikdir. Gördüyü qanlı səhnə isə onu o qədər ehtizaza gətirir ki, Jak qatilin üzünü belə görmür. Əsərdə maraqlı doğuran məqamlardan biri də cinayət işini tədqiq edən prokurorun bu işi öz şəxsi düşmənçiliyi olan Kabüşün üzərinə atmasıdır.

Ümumiyyətlə, insanı bioloji fərd kimi təsvir edən Zolya öz dövrünün mənəvi dəyərlərini, bir çox sosial ziddiyyətlərini oxuculara canlı panoram şəklində çatdırıb bilmişdir. Zolyanın həyatın ən dərin qatlarına enməsi, onun əks tərəfini göstərməsi həm XIX əsrin sonu Fransa mühitini bütün çalarları ilə görməyə, həm də naturalizm məktəbinin inkişaf etməsinə təkan vermişdi.